

УДК 378.094.015.31:78

І. А. Дікун,

аспірантка Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Барський гуманітарно-педагогічного коледж імені Михайла Грушевського, м. Бар)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті обґрунтовано спрямування сучасної мистецької освіти на підготовку та виховання фахівця, здатного до творчого саморозвитку та самореалізації, професійного вдосконалення та активної педагогічної творчості. Розглянуто феномен творчості, творчої діяльності в дослідженнях науковців різних галузей знань. Окреслено теоретико-методологічні засади формування досвіду творчої діяльності майбутнього вчителя музики. Розкрито значення художньої діяльності в професійній діяльності вчителя музики. Визначено рівні музичного сприймання та види музичної діяльності, з яких складається інститут музичної культури суспільства. Обґрунтовано спрямованість професійної діяльності педагога-музиканта на формування досвіду творчої діяльності. Визначено роль педагогічної та музичної імпровізації у створенні творчого характеру музично-педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: *художня діяльність, музична діяльність, музично-педагогічна діяльність, досвід творчої діяльності майбутнього вчителя музики.*

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку мистецької освіти орієнтовані на підготовку та виховання фахівця, здатного до творчого саморозвитку та самореалізації, професійного вдосконалення, активної педагогічної творчості і передбачають розкриття професійно-особистісного потенціалу, що проектується на його діяльність, практичну реалізацію творчих результатів у вирішенні освітньо-педагогічних завдань. Творчість, інновації, креативна діяльність виступають невід'ємними характеристиками творчої особистості учителя, формування якої є сьогодні стратегічною метою освіти.

Актуальність проблеми вдосконалення професійної діяльності вчителів музики спрямовує систему фахової підготовки в навчальних закладах педагогічної освіти різного рівня на орієнтацію до творчості, творчої діяльності, здатність до створення неповторного та досконалого у практичній діяльності, володіння високим рівнем фахових знань та умінь, постійне самопізнання, збагачення досвіду музично-педагогічної творчості, готовність до продуктивно-творчого самовдосконалення.

Огляд досліджень і публікацій. Феномен творчості, творчої діяльності стає об'єктом досліджень науковців різних галузей знань (філософії, психології, педагогіки). Сучасна психолого-педагогічна наука актуалізує розуміння творчої діяльності як суб'єкт-суб'єктної взаємодії, у процесі якої вивчаються питання творчості, творчої діяльності (В.І. Андреев, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Н.В. Кичук, Я.О. Пономарьов, С.О. Сисоева, В.А. Цапок, А.Т. Шумилін та ін.), розглядаються важливі характеристики творчої особистості (Т.І. Артем'єва, Д.Б. Богоявленська, Г.С. Костюк, В.І. Лозова, О.Н. Лук, Н. Роджерс, Б.М. Теплов та ін.), розкриваються проблеми формування досвіду творчої діяльності (В.П. Беспалько, П.Ф. Кравчук, В.О. Моляко, В.М. Нагаєв та ін.) та наголошується на важливості досвіду творчої діяльності як компонента освіти (М.Н. Скаткін, В.В. Краєвський, Б.М. Немєнський, І.Я. Лернер, П.Г. Лузан та ін.). Окремі аспекти творчої діяльності педагога-музиканта досліджували Е.Б. Абдуллін, О.О. Апраксина, Л.Г. Арчажнікова, Л.О. Безбородова, А.Г. Болгарський, Л.В. Горюнова, О.В. Михайличенко, О.М. Олексюк, Г.М. Падалка, Л.О. Рапацька, О.Я. Ростовський, О.П. Рудницька, О.П. Щолокова та ін.. У наукових працях зазначених авторів здійснений аналіз художньо-творчих якостей учителів музики, творчого досвіду, особистісно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-методологічних засад формування досвіду творчої діяльності майбутнього вчителя музики та розкриття творчої спрямованості професійної діяльності педагога-музиканта.

Виклад основного змісту дослідження. Досвід творчої діяльності являє собою багатосторонній процес, що відбувається в різних сферах суспільного життя і реалізується різними засобами. Зокрема, розрізняючи види творчості (як і сфери діяльності), можна говорити про досвід наукової творчої діяльності, досвід технічної творчої діяльності, художньої творчої діяльності, музичної творчої діяльності, літературної творчої діяльності, педагогічної творчої діяльності тощо. Для нашого дослідження важливим є усвідомлення значення художньої творчості у набутті досвіду творчої діяльності майбутнього вчителя музики. Адже художньо-творча діяльність як форма естетичного освоєння навколишнього світу має найбільш придатні умови для розвитку творчої природи особистості, її творчих здібностей.

Художня діяльність як особливий вид людської діяльності спрямована на сприйняття, розуміння, інтерпретацію і зображення дійсності в художніх образах, створених за допомогою специфічних для

даного виду мистецтва засобів художньої виразності. Творчість виступає основою даного виду діяльності, оскільки її продуктом стають твори мистецтва; процеси творення, художнього сприйняття носять творчий характер, що надає можливість констатувати поліфункціональність художньої діяльності.

Важливою рисою художньої діяльності є її синкретичний характер, що породжує кореляції з іншими видами людської діяльності: пізнавальною, ціннісно-орієнтовною, перетворювальною і комунікативною.

Для художньої діяльності характерними стають специфічні ознаки: художньо-образне відображення світу; художність (емержентність); звернення до наочно-образного мислення; розвиненість уяви, фантазії, почуття емпатії; наявність особливого стану – натхнення, внутрішньої свободи; головним компонентом художньої творчості визнають емоційний, вищим виявом якого є естетичні переживання людини.

Художня творчість відображає естетичне освоєння людиною навколишньої дійсності і пов'язана із стремлінням задовольнити естетичні потреби. Як зазначає В.П. Іванов, «естетична організація предметно-творчої діяльності найбільш виявилася у мистецтві і саме тому мистецтво володіє силою звернути на себе всю емоційно-вольову, мисленеву, мотиваційну, поведінкову сфери людської особистості» [4, с. 204-205].

Естетична потреба визнається внутрішнім механізмом художньої діяльності і розглядається як безкорисне споглядання краси оточуючого світу та вільне творення за законами краси. Вона виникає із прагнення людини пережити позитивні емоції, які найбільш повно виявляються в момент сприйняття та творення творів мистецтва. На думку В.І. Петрушина, найбільш вагомою причиною існування естетичної потреби є генетично притаманна людині потреба в духовному особистісному зростанні, розширенні простору своєї особистості [10, с. 77-81]. О.О. Мелік-Пашаєв розглядає естетичне відношення як першооснову художньої творчості та відмічає, що «це завжди несподіваний досвід оновленого, розширеного самовідчуття, іншого, більшого Я» [6, с. 81].

Отже, художня діяльність передбачає «зустріч» людини з власним творчим Я, реалізацію його в загальнокультурному плані. Людська потреба, її естетична чуттєва сторона, знаходить своє виявлення в конкретному виді мистецтва, у якому реалізується певна художня діяльність. Саме тому ми можемо стверджувати, що художня діяльність стає потужним засобом формування досвіду творчої діяльності, оволодіння її вищим рівнем передбачає творчість за законами краси.

Музична діяльність як вид художньої діяльності має свій предмет, механізм, зміст, засоби, форми і вирізняється завдяки незвичайності, унікальності, високій ступені узагальненості музичної мови.

Б.В. Асаф'єв відзначає, що музична діяльність керується свідомістю і представляє розумну діяльність людини – музику як «мистецтво інтонованого смислу» [2, с. 344]. Отже, інтонація є семантичною одиницею змістовності музики, яка в образній музичній думці втілює стани, процеси зовнішнього світу, внутрішні людські переживання.

На думку авторитетних авторів (Б.В. Асаф'єва, С.М. Беляєвої-Екземплярської, Л.Л. Бочкарьова, Е. Курта, Б.М. Теплова та ін.) емоції, переживання, афекти, почуття, настрої складають основний зміст музики і стають провідними супутниками музичної діяльності. Так, естетико-теоретичною основою поглядів Б.М. Теплова на природу музики стало визнання емоцій головним компонентом її змісту. Учений розглядає музику як засіб емоційного пізнання світу.

Музичне переживання є результат сприйняття музичного образу та відношення до нього. Л.Л. Бочкарьов звертає увагу на координуючу роль музичного переживання в регуляції всіх видів музичної діяльності [3, с. 64].

Основоположним видом будь-якої музичної діяльності вважають музичне сприймання. Музичне сприймання – процес складний та багатоаспектний. Вагомий внесок в опрацювання даної проблеми зроблено вченими О.О. Апраксіною, Б.В. Асаф'євим, Д.Б. Кабалевським, О.Г. Костюком, В.В. Медушевським, Є.В. Назайкінським, Г.А. Орловим, О.Я. Ростовським, О.П. Рудницькою, Б.М. Тепловим та ін.

Дослідження Є.В. Назайкінського доводять, що зв'язок з життєвим досвідом являється кардинальною умовою, яка забезпечує сприйняття музики, її слухання та розуміння. Учений визначає життєвий досвід як фундамент художнього сприйняття і розуміння музики, а музичний досвід як специфічну надбудову над загальним життєвим досвідом, що увібрав у себе багато його елементів (сенсорний, кінетичний або моторно-динамічний, соціальний та особистісна музична практика) [7, с. 78-83].

Музичне сприймання відбувається на двох рівнях: аналітичному та інтонаційному, націлених на диференціацію єдиного змістовного потоку на дискретні компоненти, засоби «будови» музичного образу і передбачає наявність спеціальних знань про музику та прочитання емоційно-змістовних аспектів твору в цілісному континуальному розвитку.

Три види музичної діяльності, з яких складається інститут музичної культури суспільства: діяльність композитора, виконавця і слухача (за Б.В. Асаф'євим), Л.Л. Бочкарьов розглядає як творчі: власне творення є творчістю від задуму до закінчення процесу; діяльність виконавця розглядається як творче відтворення та художнє прочитання твору; діяльність сприймаючого суб'єкта (слухача) є співтворчою як

результат діалектичної взаємодії суб'єктно-особистісного з об'єктивним і варіативно-інтерпретаційним, що міститься у творі та його трактуванні [3, с. 59].

Зважаючи на даний аналіз музичної діяльності, можна констатувати: усі види музичної діяльності носять творчий характер, що надає можливість визнати її дієвим чинником формування досвіду творчої діяльності майбутнього вчителя музики.

Професійна діяльність вчителя музики є багатофункціональною, має власні специфічні особливості, які обумовлені метою та змістом музично-освітньої діяльності в школі та тим, що вчитель музики одночасно виступає у ролі педагога – вчить дітей основам музичного мистецтва, вихователя – сприяє вихованню та формуванню духовних цінностей особистості, музиканта – транслює та поширює музичне мистецтво. Таким чином, за обсягом професійних знань діяльність учителя музики поєднує три комплекси – загальнопедагогічний, музично-педагогічний, виконавський.

На думку Л.Г. Арчажнікової, специфіка музично-педагогічної діяльності полягає у тому, що педагогічні завдання вирішуються засобами музичного мистецтва. Дослідниця відмічає, що «... особливістю музично-педагогічної діяльності є наявність у числі її складових художньо-творчого начала» [1, с. 18]. Л.О. Рапацька розглядає професійну діяльність педагога-музиканта в широкому культурологічному аспекті, визнаючи її як художньо-педагогічну. І.В. Адоевцева, С.Д. Рябікова у специфіці художньо-педагогічної діяльності учителя музики відзначають пріоритетність загальнопедагогічної спрямованості над спеціальними здібностями. На важливість педагогічного аспекту у підготовці майбутніх вчителів музики вказує Г.М. Падалка. Науковець вважає ефективним напрямком роботи на музично-педагогічних факультетах педагогізацію навчання з фахових музичних дисциплін [9, с. 78-86].

Отже, музично-педагогічну діяльність розглядаємо як особливий вид художньо-практичної діяльності вчителя, спрямованої на оволодіння учнями знаннями, вміннями та навичками з музичного мистецтва, опанування ними духовних цінностей музичного мистецтва та формування основ музичної культури.

У системі сучасної підготовки вчителя музики одним із головних питань залишається творчий розвиток майбутнього фахівця, адже «творче начало наскрізь проходить всю його діяльність у школі» [9, с. 37]. У поглядах на творчу природу музично-педагогічної діяльності спираємося на аналіз діяльності вчителя музики, здійснений у музичній педагогіці Е.Б. Абдулліним, О.О. Апраксіною, Л.Г. Арчажніковою, Л.О. Безбородовою, А.Г. Болгарським, О.М. Олексюк, Г.М. Падалкою, О.Я. Ростовським, О.П. Рудницькою та ін..

Творчу музично-педагогічну діяльність майбутнього вчителя музики розглядають з позиції творчої сутності мистецтва та загальнопедагогічної діяльності як творчого процесу. Творча природа музичного мистецтва відображена у творенні, сприйманні, виконанні, інтерпретації музичних творів на основі розуміння композиторського задуму, ідеї, художнього образу та змісту твору, особливостей музичного мистецтва. Педагогічний процес постійно пов'язаний із творчим пошуком у різних педагогічних ситуаціях, потребує педагогічної імпровізації, швидкої орієнтації та прийняття рішень.

Вищим мотивом творчої діяльності майбутніх вчителів музики визнано інтерес до педагогіки та музичного мистецтва, який виявляється як потреба сприйняття, розуміння, виконання музичних творів, прагнення до глибоких емоційних переживань, бажання долучити майбутніх вихованців до музичного мистецтва, навчити їх любити та розуміти музику [1, с. 20].

Музично-педагогічна діяльність вчителя музики є діяльністю сумісною, суб'єкт-суб'єктною, що передбачає творчий діалог, у процесі якого формуються не лише знання і вміння, а й ставлення до себе, до інших, до оточуючого світу. Діалог є сутнісною ознакою музично-педагогічного процесу. У ситуації справжнього духовного діалогу педагог вже не «навчає», а прагне до того, щоб учень навчався сам.

О.М. Олексюк звертає увагу на емоційний аспект «комунікативного ядра» музично-педагогічної діяльності музиканта. При цьому науковець відзначає, що вирішальними мотивами музично-творчої діяльності майбутніх вчителів музики повинні стати іманентні для творчої діяльності мотиви – любов до музики, радість емоційного пізнання, відданість музичному мистецтву [8, с. 167-168].

Творчий характер музично-педагогічної діяльності яскраво виявляється в педагогічній та музичній імпровізаціях. Сутність мистецтва імпровізації полягає у вільному використанні синтезу різних видів музично-виконавської діяльності та словесного експромту. Музично-виконавська імпровізація (підбирання на слух, розмова про музику, транспонування, власне імпровізування та ін.) передбачає особливу духовну активність, що супроводжується спалахами творчої інтуїції, творчої уяви, станом інсайту, художнім осяянням. За внутрішнім характером одномоментного охоплення музичного твору (симультанного образу) стоїть чинник вільного конструювання, боротьби мотивів і прийняття рішень [8, с. 169].

Важливим засобом у формуванні здатності та готовності до імпровізації стає педагогічна інтуїція. По мірі оволодіння педагогічною майстерністю, інтуїція, як регулятор педагогічної діяльності, набуває науково-інтуїтивних та творчих обґрунтувань. Найбільш ефективно інтуїція розвивається практикою, якщо прийняті рішення аналізуються, оцінюються, вказуються помилки, тобто, здійснюється рефлексія.

Творчий характер діяльності вчителя музики яскраво виявляється при застосуванні тих чи інших методів навчання, у пошуках нових ефективних прийомів, спрямованих на активізацію пізнавальних процесів учні, в емоційній наповненості уроку, що передбачає оволодіння особистісно орієнтованими педагогічними технологіями.

Музично-педагогічна діяльність носить активний пізнавальний характер, що невіддільне від творчості в силу специфіки музичної діяльності, її сутності. Творче сприймання та виконання музики в кінцевому результаті являє власне розуміння, оцінку та ставлення до неї. Ці процеси вимагають від вчителя підвищеної емоційності, розвиненого художньо-образного мислення, багатства художніх асоціацій, широкого мистецького тезаурусу, творчого осмислення.

Найвищий рівень творчості вчителя представляє самостійна дослідницька діяльність. Вона проявляється у здатності бачити проблему, сформулювати гіпотезу, проаналізувати факти, причини, наслідки, зробити власні висновки та узагальнення [1, с. 28]. Націленість дослідницьких пошуків на інтелектуальний та особистісний розвиток учнів, на формування в них духовних якостей, розв'язання актуальних музикознавчих проблем, становить найвищий гуманістичний смисл музично-педагогічної діяльності вчителя [8, с. 168].

Оволодіння творчою діяльністю майбутніми вчителями музики відбувається поступово з накопиченням мистецького, художньо-педагогічного, музичного досвіду, обумовлюється їхніми музичними та педагогічними здібностями, вміннями та навичками, а також ставленням до музичного мистецтва та майбутньої професії.

І.Я. Лернер вказував, що досвід творчої діяльності включає в себе не характерологічні властивості творчої діяльної особистості і не ознаки умов, при яких ця діяльність проявляється, а якісні характеристики або риси самої творчої діяльності, її процесуальні сторони. Такими процесуальними рисами або змістом досвіду творчої діяльності на думку вченого є: 1) самостійне перенесення знань, умінь у нову ситуацію; 2) бачення нової проблеми в традиційній ситуації; 3) бачення структури об'єкта; 4) бачення нової функції об'єкта на відміну від традиційної; 5) врахування альтернатив при рішенні проблеми; 6) комбінування та перетворення раніше відомих способів діяльності при рішенні нової проблеми; 7) відкидання усього відомого і створення принципово нового підходу (способу, роз'яснення) [5, с. 51-52].

Висновки. Таким чином, музично-педагогічна діяльність за своєю сутністю представляє особливий вид художньо-педагогічної діяльності, для якої іманентною ознакою є творчий характер, оволодіння її вищим рівнем сприяє становленню педагогічної майстерності вчителя музики, слугує передумовою та джерелом формування досвіду творчої діяльності педагога-музиканта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки : Книга для учителя / Л.Г. Арчажникова. – М. : Просвещение. – 1984. – 111 с.
2. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс / Б.В. Асафьев. – Л. : музгиз. – 1963. – 379 с.
3. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности / Л.Л. Бочкарев. – М. : Издательство «Институт психологи РАН», 1997. – 352 с.
4. Иванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В.П. Иванов. – К. : Наукова думка. – 1977. – 251 с.
5. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М.: Знание. – 1980. – 96с.
6. Мелик-Пашаев А.А. Об источнике способности человека к художественному творчеству / А.А. Мелик-Пашаев // Вопросы психологии. – 1998. – №1. – С. 76-82
7. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В. Назайкинский. – М. : Музыка. – 1972. – 384 с.
8. Олексюк О.М. Музична педагогіка : Навчальний посібник / О.М. Олексюк. – К. : КНУКіМ, 2006. – 188 с.
9. Падалка Г.М. Учитель, музыка, діти / Г.М. Падалка. – К. : Муз. Україна. – 1982. – 144 с.
10. Петрушин В.И. Психология и педагогика художественного творчества: Учебное пособие для вузов / В.И. Петрушин. – М. : Академический Проект; Гаудеамус, 2008. – 490 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Archazhnykova L.H. Professyia – uchytel muzyky : Knyha dlia uchytelia / L.H. Archazhnykova. – M. : Prosveshchenye. – 1984. – 111 s.
2. Asafev B.V. Muzykalnaia forma kak protsess / B.V. Asafev. – L. : muzgiz. – 1963. – 379 s.
3. Bochkarev L.L. Psykholohyia muzykalnoi deiatelnosti / L.L. Bochkarev. – M. : Yzdatelstvo «Ynstytut psykhologyi RAN», 1997. – 352 s.
4. Yvanov V.P. Chelovecheskaia deiatelnost – poznanie – yskusstvo / V.P. Yvanov. – K. : Naukova dumka. – 1977. – 251 s.
5. Lerner Y.Ya. Protsess obucheniya y eho zakonornosti / Y.Ya. Lerner. – M.: Znanye. – 1980. – 96s.
6. Melyk-Pashaev A.A. Ob ystochnyke sposobnosti cheloveka k khudozhestvennomu tvorchestvu / A.A. Melyk-Pashaev // Voprosy psykhologyi. – 1998. – #1. – S. 76-82
7. Nazaikynskiy E.V. O psykhologyi muzykalnoho vospriyatiya / E.V. Nazaikynskiy. – M. : Muzyka. – 1972. – 384 s.

8. Oleksiuk O.M. Muzychna pedahohika : Navchalnyi posibnyk / O.M. Oleksiuk. – K. : KNUKiM, 2006. – 188 s.
9. Padalka H.M. Uchytel, muzyka, dity / H.M. Padalka. – K. : Muz. Ukraina. – 1982. – 144 s.
10. Petrushyn V.Y. Psykholohyia y pedahohyka khudozhestvennoho tvorchestva: Uchebnoe posobyе dlia vuzov / V.Y. Petrushyn. – M. : Akademicheskyy Proekt; Haudeamus, 2008. – 490 s.

Дикун И. А. Теоретико-методологические основы формирования опыта творческой деятельности будущего учителя музыки

В статье обоснована направления современной художественного образования на подготовку и воспитание специалиста, способного к творческому саморазвитию и самореализации, профессионального совершенствования и активной педагогического творчества. Рассмотрен феномен творчества, творческой деятельности в исследованиях ученых разных областей знаний. Определены теоретико-методологические основы формирования опыта творческой деятельности будущего учителя музыки. Раскрыто значение художественной деятельности в профессиональной деятельности учителя музыки. Определены уровни музыкального восприятия и виды музыкальной деятельности, из которых складывается институт музыкальной культуры общества. Обоснованно направленность профессиональной деятельности педагога-музыканта на формирование опыта творческой деятельности. Определена роль педагогической и музыкальной импровизации в создании творческого характера музыкально-педагогической деятельности будущего учителя музыки.

Ключевые слова: художественная деятельность, музыкальная деятельность, музыкально-педагогическая деятельность, опыт творческой деятельности будущего учителя музыки.

Dikun I. A. Theoretical-Methodological Foundations Of Developing Creative Activity Experience Of Future Music Teachers

The article deals with the main directions of contemporary art education aimed at training and educating specialists, capable of creative self-development and self-realization, professional development and active creative teaching. A phenomenon of art and creative activities are analyzed in the research of scholars of different branches of knowledge. Theoretical-methodological foundations of creative activity experience of future Music teachers are defined. The levels of musical perception and activities that make up the Institute of musical culture of society are characterized. The article reveals the importance of artistic activities in the professional work of a Music teacher. It justifies the focus of future teacher-musician professional training on the development of creative activity experience. The author defines the role of pedagogical and musical improvisation in developing musical-pedagogical creativity of future Music teachers.

Keywords: artistic activity, musical activity, musical-pedagogical activity, creative activity experience of future Music teachers.